

Petar Puhmajer

Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb

Dvorac Cernik – kontinuitet i mijene predturskog nasljeđa u barokno doba

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Primljen – *Received* 30. 6. 2019.

UDK 728.034.7(497.5Cernik)"15/17"

DOI 10.31664/ripu.2019.43.16

Sažetak

U radu se analizira povijest građevnih mijena dvorca Cernik od prvotne izgradnje u 16. stoljeću, osmanske okupacije, pa sve do obnova 18. stoljeća kada je dvorac poprimio današnji izgled. Utvrđuje se kontinuitet čitavog tog razdoblja korištenjem najranijih građevnih struktura sa zadržavanjem osnovnog koncepta četverokrlnog tlocrta s četiri ugaone kule. Zbog konstantnih nemira na granici, izgradnje vojnih tvrđava u Slavoniji u 18. stoljeću, ali ujedno i memorije na »herojska« ratna vremena, zadržava se predturski koncept osnovnog perimetra, ali se dodaje barokna osovina sa dvoranom u središnjoj osi, svodovi u

obliku čeških kapa te plošna žbukana raščlamba pilastrima i trakama kao izrazitim obilježjima baroknog stila. Dio obnoviteljskih radova poduzimaju general Maksimilijan Petraš i njegova supruga, a dio novodoseljena obitelj Marković od 1752. s kojom nastupa dugo i mirno razdoblje dvorca kao sjedišta vlastelinstva. Na primjeru Cernika jasno se uočava novi polet izgradnje u 18. stoljeću kada se starije obrambene strukture oplemenjuju konstruktivnim i stilskim preinakama svojstvima baroknom razdoblju.

Ključne riječi: *arhitektura, 16. stoljeće, 18. stoljeće, barokna arhitektura, Cernik, Dežević, Maximilian von Petrasch, obitelj Marković, obnove*

U sjevernom dijelu naselja Cernik, uz zapadnu stranu potoka Šumetlice, smjestio se dvorac Cernik,¹ četverokrlna građevina s četiri ugaone kule (sl. 1, 2). Kontinuitet feudalnog života na tom području zabilježen je od srednjeg vijeka, a najstarije materijalne ostatke možemo datirati na početak 16. stoljeća, i nalazimo ih u zidanim strukturama današnjeg dvorca. Zanimljivo je da je dvorac preživio stopedesetgodišnju tursku okupaciju te je, postavši sjedištem vlastelinstva u 18. stoljeću, značajno obnovljen u baroknom razdoblju, kada je uglavnom poprimio svoj današnji izgled.

Cernik je u više navrata bio predmetom interesa istraživača. O njegovim najstarijim slojevima saznajemo sporadično u nizu tekstova tijekom 20. stoljeća, ali prvi put detaljno i cjelovito 1932. godine iz pera tadašnjeg vlasnika dvorca Aleksandra Kulmera.² Značajan doprinos je i onaj Julija Jančule, koji je, temelju arhivskih izvora, opisao povijest naselja, župe i ličnosti vezanih uz Cernik 1980. godine,³ dok su se samom dvorcu značajnije posvetili Mladen i Bojana Obad Šćitaroci u knjizi o slavonskim dvorcima iz 1998. godine.⁴ Konzervatorska istraživanja dvorca, provedena 2013. s ciljem utvrdi-

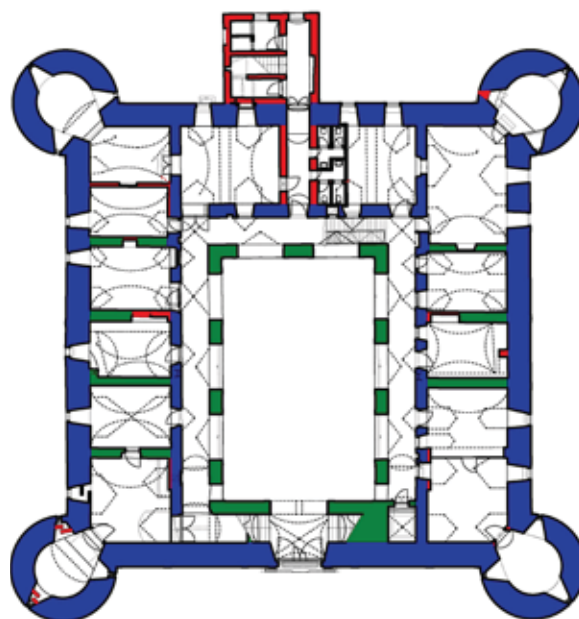
vanja građevnog razvoja i definiranja smjernica za obnovu,⁵ omogućila su čitanje struktura same građevine *in situ*. Faze razvoja mogle su se očitati tek okvirno (sl. 3 a, b, c) jer dosad nisu pronađeni nacrti za izgradnju ili obnove dvorca iz nekog povijesnog razdoblja, čime su izostali detaljni prikazi tlocrtnih i oblikovnih obilježja. Nadalje, najsačuvanije faze, one 18. stoljeća, odvijale su se u vrlo kratkom vremenskom razmaku od svega nekoliko desetljeća, pa su izostale i veće stilske razlike u oblikovanju, a time i mogućnost njihova preciznijeg razlučivanja.

Cernik u doba Deževića od 14. do 16. stoljeća

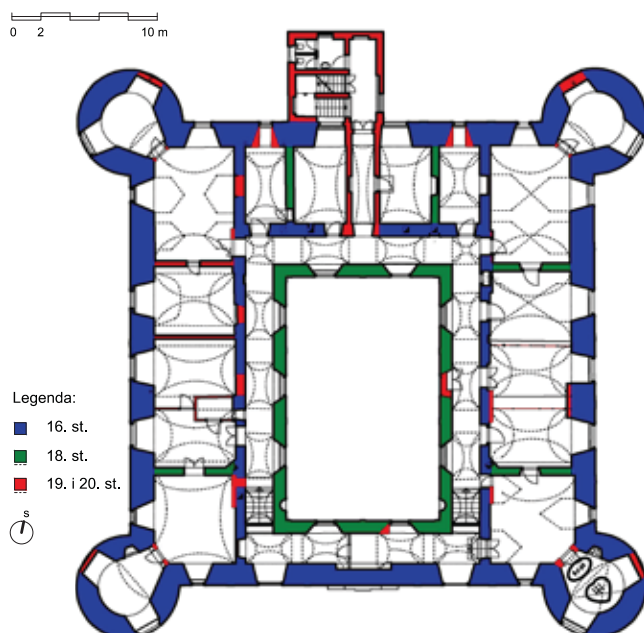
Cernik se prvi puta spominje u srednjem vijeku, i to 1363. kada se navode *nobiles de Chernuk*, odnosno plemići Cernički. No, u to rano vrijeme se već ondje spominje obitelj Dežević (*Deževački, Dessewffy*) koja je nosila pridjevak *de Csérnek et Tarkeő*, a stekla je velike posjede u Slavoniji te bila značajna za cernički kraj u kasnom srednjem vijeku.⁶ Ispravom Matije Korvina iz 1476. Stjepanu Deževiću potvrđeno je

1. Dvorac Cernik, pogled s istoka, 2019.
Cernik Castle, east view, 2019

2. Dvorac Cernik, ortogonalni pogled iz zraka, 2019.
Cernik Castle, orthogonal view from above, 2019

3 a, b. Tlocrt prizemlja i kata, datacija zidova (snimak: S. Štok, B. Kulmer, datacija: P. Puhmajer, grafička obrada: M. Calušić)
Ground-floor and first-floor plans, dating of the walls

vlasništvo nad Cernikom, pri čemu je Stjepan znatno proširio svoja imanja u požeškoj županiji.⁷ Godine 1514. Deževići su postali i vlasnicima Požege, 1525. Brestovca, a više desetljeća bili su zaštitnici obližnje opatije Rudina. Početkom 16. stoljeća podigli su utvrdu Gračanica⁸ te utvrdu Drinovac, čija lokacija do danas nije utvrđena te neki istraživači vjeruju da bi mogla biti riječ o današnjem Cerniku, osobito stoga što je služila Deževićima kao upravno središte.⁹ Cernik je vjerojatno bio podignut kao strateška točka jer se nalazi na pretežno ravnom području kojim je vodio najbrži put od rijeke Save do grada Požege. Naselje Cernik se počelo izgrađivati početkom 16. stoljeća kada se ondje spominje dvadesetak kuća,¹⁰ a 1520. kraljevskom je poveljom proglašeno trgovištem.

S obzirom na graditeljsku aktivnost Deževića, i njihovu dominaciju u tom kraju, kaštel Cernik je zasigurno sagrađen u njihovo doba. Kao najranije vrijeme gradnje može se odrediti druga polovica 15. stoljeća, vjerojatno nakon pada Bosne 1463. kada su uslijedile učestale turske provale u Slavoniju, ili pak nakon Krbavske bitke 1493. kada je postalo osobito važno osnažiti protutursku obranu. Gornja granica mogućeg nastanka tvrđave bila bi 1536. godina kada je Cernik konačno pao u turske ruke. Istraživači se većinom slažu da je kaštel mogao biti sagrađen u prvoj polovici 16. stoljeća.¹¹ Naime, dugogodišnji vlasnik Cernika Stjepan Dežević preminuo je oko 1496. godine, a naslijedio ga je sin Franjo, »najaktivniji i najpoduzetniji pripadnik roda«.¹² Franjo je pak umro oko 1523. godine, a njega je naslijedilo šest

sinova, i to svega nekoliko godina prije dolaska Osmanlija.¹³ Ako se 16. stoljeće uzme kao vremenski okvir prvotne gradnje, onda je upravo Franjo Dežević mogao biti graditelj Cernika. U prilog tome govore i tipološke odrednice današnjeg dvorca, njegov smještaj u ravnici, poput renesansnog *wasserburga* 16. stoljeća,¹⁴ dakle, plemićkog grada okruženog šancem, kao i pravilan četverokrilni tlocrt s ugaonim kružnim kulama namijenjenih aktivnoj obrani.

Detaljan uvid u građevinske strukture današnjeg dvorca omogućuje i datiranje ziđa koje bi moglo pripadati tom najranijem vremenu izgradnje. Vanjski perimetralni zid, građen je nepravilnim lomljenim kamenom, dok oko kamenih baroknih prozora i u gornjim etažama kula prevladava opeka pa se može pretpostaviti da ti dijelovi nastaju naknadnom ugradnjom u već postojeći zid. Nadalje, prozori prvog kata imaju pretežito pravilnu, odnosno simetričnu raspodjelu osi na svakom pročelju, dok oni u prizemlju i podrumu variraju neovisno o prozorskim osima, što ukazuje da su prilikom pregradnje u 18. stoljeću iskorištene ranije prozorske niše, umjesto da se na novim mjestima probijao perimetralni zid koji je inače izuzetne debljine.¹⁵ Da se zid zidao nanovo u 18. stoljeću, otvori bi posve sigurno bili u osima. Štoviše, na kortinama je perimetralni zid sačuvan mjestimično gotovo u cijeloj visini, što se vidi u krovu iznad istočnog krila, gdje je sačuvana žbuka iznad razine svodova 18. stoljeća, očigledno nekad u unutrašnjosti građevine.¹⁶ Ta žbuka pripada, dakle, fazi ranijoj od svodova 18. stoljeća. Nadalje, na kulama su sačuvane puškarnice oblika karakterističnog za prvu polovinu 16. stoljeća (sl. 4), a njihova kamena klesana građa od izrazito erodiranog smečkastog kamena pješčenjaka, sugerira njihovu relativnu starost. Osim toga, žbukani pilastri 18. stoljeća mjestimično prelaze preko otvora puškarnica, pa su one svakako starije. Oko puškarnica i u građi zida istočnog pročelja vidi se krhka smeđa vezivna žbuka kojom je djelomično dersana građa zida, što također ukazuje na tipičnu obradu vanjske plohe iz tog vremena. Nadalje, unutarnji nosivi zid koji razdvaja hodnik od prostorija, kako u prizemlju tako i u katu, također je perimetralni zid nekadašnje tvrđave, građen od kamena, premda je u velikoj mjeri radiran.¹⁷ Sukladno sačuvanosti gornjih dijelova zida, istoj fazi pripada i podrum, koji se kontinuirano prostire ispod sjevernog, istočnog i zapadnog krila, a izostaje ispod južnog. To je mogući pokazatelj da se u prvo vrijeme na mjestu današnjeg južnog krila nalazio samo ogradni zid koji je spajao dvije kule. U njemu se mogao nalaziti glavni ulaz u kaštel.¹⁸

Navedeni argumenti govore u prilog davnoj pretpostavci Đure Szabe da je kaštel »zadržao temeljnu osnovu do današnjega dana« premda je znatno pregrađen u 18. stoljeću.¹⁹ U prilog najranijoj dataciji Cernika može se pridodati i nekolicina komparativnih primjera kaštela 16. stoljeća sa sličnom prostornom organizacijom i kružnim kulama, poput onog u Gvozdanskom,²⁰ Čazmi, Bisagu, Dubravi, Kaptolu kraj Požege, ili pak najsličnijeg, nedaleke utvrde Podvršje, koja je također bila u vlasništvu Deževića.²¹

Turska okupacija (1536.–1688.) i vrijeme neposredno nakon oslobođenja

Provalom Osmanlija u istočnu Slavoniju 1536. godine, Cernik, Požega i nekolicina drugih utvrda pala je u turske ruke.

4. Puškarnica za jugoistočnoj kuli, 2013.

Loophole in the southeast tower, 2013

Privremeno su, dvije godine nakon toga, generali Herberstein i Lenković zaposjeli cerničku tvrđavu, no vrlo brzo su je Turci ponovo osvojili.²² Cernik je i 1552. bio poprište ratnog sukoba, ali se unatoč tome održao kao snažno osmansko uporište.²³ Turci nisu porušili Cernik. Štoviše, omogućili su franjevcima daljnje djelovanje u samostanu, a u nekadašnjem kaštelu uredili su begov dvor. Turski putopisac Evlija Čelebi piše tada da se u dvoru nalazio stan tvrđavskog zapovjednika, oružarnica, žitnica i mala džamija, a u građevinu se ulazilo drvenim mostom preko šanca.²⁴ Turska je vlast u Cerniku uspostavila sjedište cerničkog sandžaka u okviru Bosanskog ejaleta, pa je Cernik tada bio i administrativno središte.

Oslobođenjem Slavonije 1688. godine, čitava je regija potpala pod upravu austrijske Dvorske komore. Prema nekim podacima, u Cernik je 14. svibnja iste godine ušla austrijska vojska, te je general Aenea Caprara dao spaliti odnosno razoriti kaštel kako ne bi ponovo postao turskim uporištem u slučaju novog prodora Osmanlija.²⁵ No, kaštel ni tad nije bio u cijelosti porušen. O tome nam govore pisana svjedočanstva u godinama koje su uslijedile. Naime, Komora je odaslala carske povjerenike koji su imali popisati i izvijestiti o stanju državne imovine u Slavoniji. Povjerenici su 1698. posjetili cernički kotar »s lijepo uzdržanim gradom nad trgovom u Cerniku«, u kojem stanuju gradiški zapovjednici Du Bourg i Matthias Nicolaus Ingarth. Kaštel je očito bio adaptiran za stanovanje vojnih časnika. S obzirom da se to odvijalo tek desetak godina nakon oslobođenja, za vjerovati je da nije bio u cijelosti porušen, osobito stoga što se postojeća građevina mogla iskoristiti, a nova bi izgradnja zahtijevala znatne financijske izdatke u teškim godinama poraća. O sačuvanosti govori i povijesni nacrt iz *Generallandesarchiva* u Karlsruheu na kojem je prikazan četverokutni kaštel s ugaonim kulama i kružnim vodenim opkopom te sustavom bedema izlomljene linije koji okružuje njegovo šire područje (sl. 5).²⁶ Nacrt je mogao nastati nakon oslobođenja, dakle poslije 1688. godine, a vrlo vjerojatno u vrijeme kada kaštel preuzima Dvorska komora, koja je dala napraviti izmjeru čitavog niza utvrda i naselja u Slavoniji.

5. Nacrt utvrde Cernik, kraj 17. stoljeća
Plan of the Cernik fortress, late 17th century

Barokizacija dvorca za baruna Petraša i obitelj Marković u 18. stoljeću

Dvorska je komora na području Cernika formirala vlastelinstvo,²⁷ koje je 1707. godine, za vojne zasluge, dodijeljeno barunu Maksimilijanu Petrašu (1668.–1724.). Petraš je bio istaknuti vojni časnik u službi kneza Eugena Savojskog, zapovjednik tvrđave Brod, a nešto kasnije, nakon smrti generala von Beckersa, postao je i zapovjednikom tvrđave Osijek.²⁸ Predvodio je obnovu tvrđava u Osijeku, Brodu, Gradiški i Rači, pri čemu je za glavnog inženjera postavio pukovnika Friedricha von Heyssea.²⁹ Dao je također obnoviti porušeni cernički kaštel, navodno na način da je na starim temeljima podignuo novu građevinu istog tlocrta s kružnim ugaonim kulama. Naime, vizitator koji je 1730. posjetio franjevačku crkvu u Cerniku, navodi pomalo nejasnim riječima da je, »u novije vrijeme«, na starim ruševinama, Petraš »obnovio i ponovo sagradio« kaštel u obliku četverokuta s četiri kule.³⁰ Nadalje, vizitator kaže da kaštel još nije dovršen. Ovaj posredan podatak zapravo datira obnovu, a možda i barokizaciju, današnje građevine otprilike u treće desetljeće 18. stoljeća. S obzirom da je još 1716.–1718. Petraš vojevao u turskom ratu pod vodstvom Eugena Savojskog, vjerojatno je obnova cerničkog imanja uslijedila nakon tog vremena.³¹ Osobito jer je 1718. postao zapovjednikom osječke tvrđave te je boravio u Slavoniji. No, umro je već 1724. godine pa je gradnju mogla privesti kraju njegova supruga, barunica Marija Ana. Ona je bila poznata kao mecena i naručitelj gradnji i umjetničkih djela. Podupirala je izgradnju franjevačkog samostana i crkve u Cerniku, koja se odvijala upravo tih desetljeća (započeta 1728.),³² a 1729.–1730. financirala je i izradu kužnoga pila u Osijeku. Barunica je, čini se, umrla vrlo brzo nakon toga jer se već 1736. spominje da se postavljanje temeljnog kamena za cerničku crkvu zbilo u vrijeme njezina sina Josipa Petraša i njegove supruge.³³

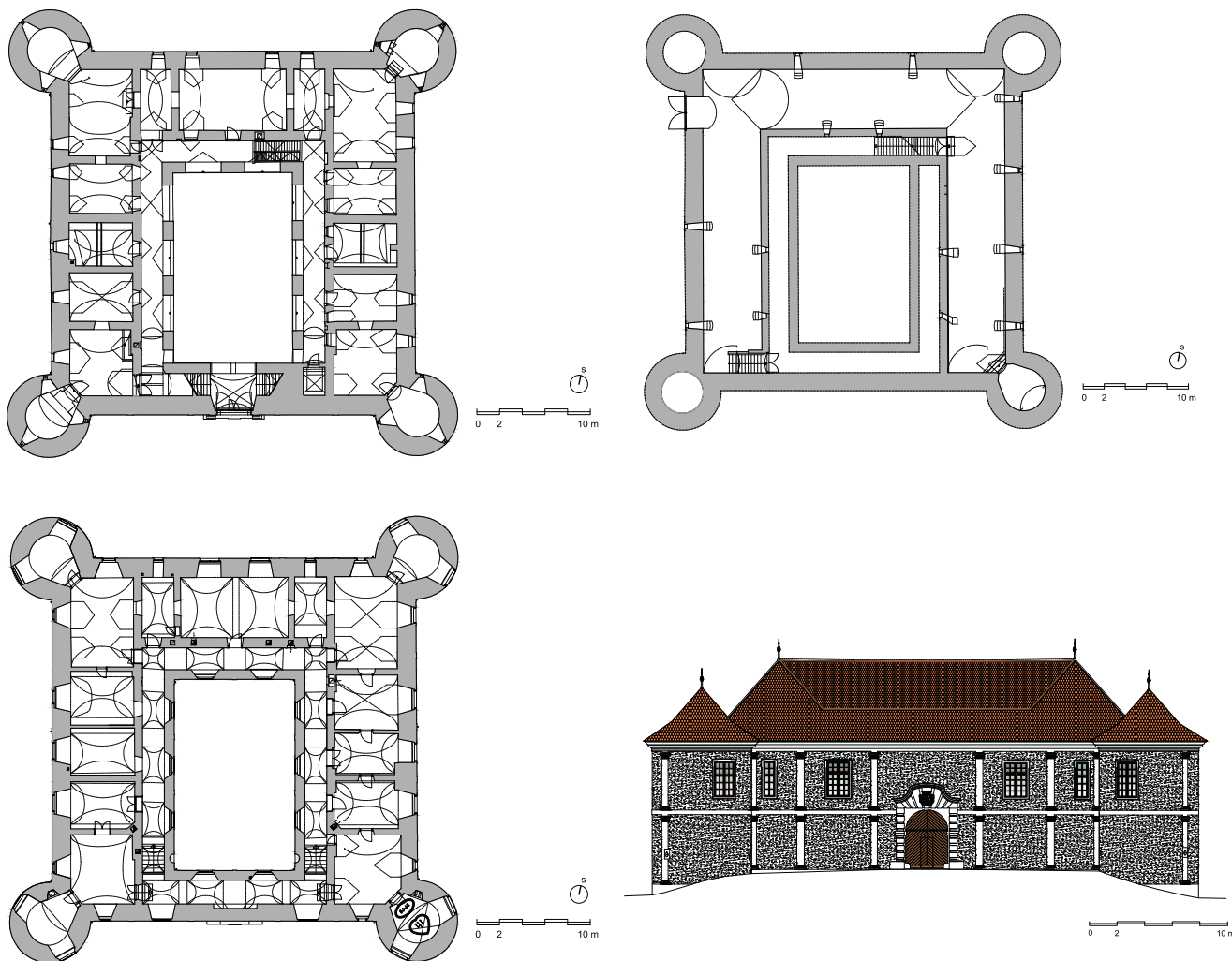
Godine 1753. godine barun Josip Petraš prodao je Cernik potpukovniku Marku Markoviću, koji je došao iz Sombora,³⁴ a čija će obitelj sljedećih stotinjak godina upravljati cerničkim

vlastelinstvom. Tri godine nakon kupnje, 1756., Marka je naslijedio sin Stjepan, inače podžupan Požeške županije.³⁵ Po preuzimanju, Stjepan je započeo veliku obnovu dvorca,³⁶ koja je zabilježena postavljanjem grba obitelji Marković na ulaznom portalu te štuko medaljonima u jugozapadnoj kuli s godinom 1756. i inicijalom M.³⁷ O tadašnjem izgledu dvorca saznajemo ponešto od posjetilaca Cernika. Putopisac Taube zapisao je 1777. da kraljevski podžupan Marković stanuje u Požegi, a da je dvorac »nekad bio tvrd, a sada je u slabom stanju.«³⁸ Pet godina kasnije, 1782., sveučilišni profesori iz Budimpešte, Matthias Piller i Ludwig Mitterpacher, koji su posjetili Stjepana Markovića u Cerniku, navode da je kaštel građen u obliku četverokuta i okružen jarkom te da je obnovljen godinu dana ranije, »ne bez silnih ukrasa, kakvi dolikuju takvoj građevini« (*masculo nitore non neglecto*).³⁹ Dvorac je zabilježen i na vojnoj karti Požeške županije 1781.–1782. ali tek topografskim znakom, dok se u opisu navodi da je riječ o zidanoj zgradi te da se iz nje može braniti državna cesta koja pored njege prolazi.⁴⁰

Dvorac je, dakle tijekom 18. stoljeća, obnovljen u barem tri navrata, jednom za Maksimilijana Petraša i njegovu suprugu, otprilike u drugom ili trećem desetljeću, drugi put za plemiće Markoviće oko 1756. godine, a treći spominju putopisci oko 1781. godine. Ovim je zahvatima građevina uglavnom dobila svoj današnji izgled (sl. 6 a, b, c, d). Obnove su značile potpuno novi projekt, s izgradnjom novih zidova i svodova, ali na način da se ukorporiraju starije strukture. Najveći zahvat bio je dodavanje novog unutrašnjeg perimetralnog zida, s dvorišnim hodnikom, u prizemlju rastvorenim arkadama, a na katu prozorima (sl. 7), čime je prvotno dvorište znatno smanjeno. U prilog tome, premda ne i nužno, ide činjenica da se podrum građevine prostire samo ispod prostorija, a ne i ispod hodnika, jer je za pretpostaviti da se konstruktivni sustav nosivih zidova izvorno ponavljao od najniže do najviše etaže. No, još važniji argument je pokazalo sondiranje, i to da je čitav perimetralni dvorišni zid u punoj visini nastao u jednom mahu, pri čemu je isključena mogućnost da su arkade prizemlja starije od 18. stoljeća, što se može činiti zbog njihovih masivnih proporcija, ili pak da su na katu barokni prozori ugrađeni na mjestu zazidanih arkada.⁴¹ Povrh svega, karakteristično oblikovanje dvorišta profanih zgrada tek u 18. stoljeću pokazuje rješenja s arkadama rastvorenima isključivo u prizemlju, dok se na katu javlja puni zid s prozorima, radi očuvanja topline, a upravo u cilju veće udobnosti kojoj se teži u baroknom razdoblju.⁴²

U isto vrijeme datiramo većinu pregradnih zidova između prostorija u prizemlju i katu, kao i gotovo sve svodove koji su tipični za 18. stoljeće: u prizemlju bačvasti svodovi sa susvodnicama lomljenih bridova, a na katu češke kape. Nadalje, u sjevernom je krilu, na prvom katu, uspostavljena velika dvorana, na mjestu skupine današnjih manjih prostorija (nastalih pregradnjama 19. stoljeća), pozicionirana u osi simetrale glavnog ulaza na južnom pročelju. Navedena je os ujedno bila raspolovnica dvaju zrcalno simetričnih dijela građevine, istočnog i zapadnog. Snažna tendencija simetriji prostorne organizacije, kao i osovinski položaj velike dvorane, karakteristično je obilježje barokne profane arhitekture, a na našim se prostorima ne javlja prije 18. stoljeća.

Na dvorcu zasad ne možemo detaljno razlučiti podfaze 18. stoljeća, ali na sukcesivnu izgradnju upućuje više naznaka.

6 a, b, c, d. Tlocrti prizemlja, prvog kata, podruma i nacrt glavnog pročelja, prijedlog prezentacije (snimak: S. Štok, B. Kulmer, prezentacija: P. Puhmajer, grafička obrada: M. Calušić)

Ground-floor, first-floor, and basement plans, design of the main (south) façade, presentation proposal

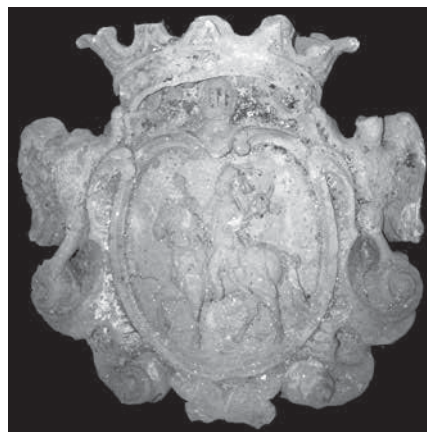
Prva je ta da istočni perimetralni zid zapadnog krila te zapadni perimetralni zid istočnog krila kontinuiraju prema jugu te se vidi da je sjeverni perimetralni zid južnog krila podignut naknadno u odnosu na njih. Nadalje, izgradnja dvaju dvokrakih divergentnih stubišta na spoju južnoga s istočnim i zapadnim krilom, izvodi se naknadno u odnosu na hodnik kata, što se vidi po izrazito niskoj visini odmorišta, a time i ulaznih vrata, kao i nepravilnom spoju i proporcijama svodnih ploha odmorišta i gornjih stubišnih krakova, koji govori da su te plohe nastale u različito vrijeme.

7. Dvorište dvorca, 2013.
Castle courtyard, 2013

8. Detalj žbukanih pilastara i trake na pročelju, 2013.
Detail of the plastered pilasters and strips on the façade, 2013

10. Grb obitelji Marković s glavnog portala, deponiran u dvorcu, 2013.
Coat of arms of the Marković family from the main portal, currently stored in the castle, 2013

9. Glavni portal, 2019.
Main portal, 2019

Karakteristike prostora i volumena južnog krila općenito su drukčije od ostalih krila. Ispod južnog krila izostaje podrum, a na gornjim etažama nema prostorija već su isključivo komunikacije. Južno krilo je znatno uže od drugih krila, čime također izostaje kvadratni format dvorišta. Na dvorišnim se pročeljima, južno od velikih arkada u prizemlju istočnog i zapadnog krila, javljaju manji, segmentno zaključeni prolazi, čiji je desni rub prekinut sjevernim zidom južnog krila. Iz toga, kao i iz sonde otvorenih na katu južnog krila, naslućuje se da su dvorišna pročelja istočnog i zapadnog krila kontinu-

irala prema jugu, gdje je u ranijoj fazi bila drukčija situacija, najvjerojatnije samo ogradni zid.

Još jedan element fažnosti je zazidani (možda kvadratni) prozor na istočnom vanjskom pročelju, s kamenim okvirima istaknutog vanjskog ruba. Naime, formiranjem današnjih, velikih baroknih prozora, također s istaknutim vanjskim rubom, došlo je do njegova dokidanja. U unutrašnjosti se vidi da je zapunjavanje zidne mase, a time i zazidavanje ranijeg prozora, izvedeno prilikom izgradnje svoda prostorije, pa prozor očito pripada nekoj ranijoj fazi.⁴³

Najizrazitije stilsko obilježje iz baroknog vremena dvorca na vanjskom je oplošju građevine – žbukana kompozicija pilastara i traka (sl. 8). Pročelja su bila ožbukana grubom zrnatom žbukom (u dva navrata bojena bijelo, a jednom bez boje), a istaknuti elementi traka, okvira i pilastara izvedeni su u glatkoj žbuci i bojani bijelo, s tim da su im formirani tek obrisi, dok su linije profilacije, baza i kapitela, naznačeni grafički, urezivanjem u žbuci.⁴⁴ Pilastru su omeđivali prozorske osi te su zajedno s trakama činili mrežni sustav raščlambe. On, dakako, nije bio dosljedno proveden na svim ploham, zbog nejednakosti u položaju postojećih i novih otvora, različitih formata ploha, razini terena, itd. Teško je utvrditi pripada li ova raščlamba dvadesetim ili pedesetim godinama, budući da se ona javlja čitavo to vrijeme, no uzimajući u obzir sličnu artikulaciju pročelja cerničkog franjevačkog samostana iz tridesetih godina 18. stoljeća, izgledno je nastala približno u to vrijeme. Posebno stoga što je bila riječ o istim naručiteljima, obitelji Petraš. Slično je i s reprezentativnim kamenim portalom na glavnom ulazu u dvorac (sl. 9). Činjenica da se na portalu nalazio grb obitelji Marković (sl. 10) ne govori nužno u prilog nastanka pedesetih godina jer je grb mogao zamijeniti eventualni raniji Petrašev grb iz dvadesetih godina.⁴⁵

Tragove Markovića nalazimo uočljivije u unutrašnjosti dvorca. U jugoistočnoj je kuli sačuvan jednostavan kamin, a na svodu štukatura koju čine dva medaljona (sl. 11), jedan srolčki s inicijalom M, a drugi ovalni u kojem je zrcalno okrenuta godina 1756. Ta se godina čita ispravno kada se pogleda u vodoravno položeno ogledalo, kakvo se moralo nalaziti u sklopu opreme prostorije, možda kao dio stola ili neke dekoracije.

11. Štukatura na svodu u jugoistočnoj kuli, 2013.
Stucco work on the southeast tower vault, 2013

Vlasništvo i zahvati u 19. i 20. stoljeću

Obitelj Marković posjedovat će cernički dvorac sve do 1848. godine,⁴⁶ kada je preselila u Mađarsku. Tijekom druge polovice stoljeća dvorac često mijenja vlasnike,⁴⁷ sve dok ga 1919. nije kupio grof Aleksander Kulmer (1890.–1965.), koji će u njemu ponovo uspostaviti reprezentativno sjedište imanja i, prema vlastitim rječima, obnoviti dvorac i »sve odaje i sobe kako je to u starim vremenim bilo«.⁴⁸ Najznačajniji je pak zahvat u čitava dva stoljeća izveden u vrijeme dvojnog vlasništva Emila Stricklera i Alberta Boisa de Chésnéa oko 1897. godine,⁴⁹ kada je dograđen stubišni aneks sa sanitarnim čvorom na sjevernoj strani, veliki salon u sjevernom krilu pregrađen je u tri manje prostorije, a u istočnom i zapadnom krilu je uspostavljena po jedna veća prostorija rušenjem zidova između nekoliko manjih. U dvorcu su tako uređena dva stana s posebnim kućanstvom, za svakog od dvojice suvlasnika. Iako je sam aneks bio od znatne funkcionalne koristi, njegovom je izgradnjom dokinuta prostorna organizacija 18. stoljeća s osovinski položenom dvoranom.⁵⁰ Općenito su sve novije intervencije, rušenjem starih i uspostavljanjem novih zidova, probijanjem i zazidavanjem otvora, degradirali ranije uspostavljenu prostornu koncepciju.

O arhitektonskom rješenju

U cjelokupnoj građevnoj povijesti dvorca Cernik kao najznačajnija faza može se identificirati ona iz baroknog razdoblja 18. stoljeća koja se odvijala u barem tri etape, prvo za Petraša krajem drugog ili u trećem desetljeću 18. stoljeća, a zatim za Markoviće u dva navrata, 1752. i 1781. godine.

Iz podataka zaključujemo da Petraševi nisu podigli novi dvorac iz temelja, već su odlučili iskoristiti postojeće zidove te oblikovati novu građevinu u postojećim tlocrtnim gabaritima. Razlog tomu treba tražiti i u činjenici da je prostor za neku novu gradnju iz temelja bio relativno sužen, s obzirom da se okolo prostirao vodeni opkop, koji bi znatno otežavao temeljnije novih zidova, a isto tako je presudna mogla biti sačuvanost postojećih zidova (i napose poluukopanog podruma), koji su se u svakom slučaju mogli iskoristiti. Osim toga, Petraš je kao carski general morao imati ključnu ulogu u odabiru projekta koji je, iako nastao u drugom ili trećem desetljeću 18. stoljeća,

zadržan u duhu vojnog i obrambenog graditeljstva karakterističnog za predtursko i tursko doba. Podatak da je vodio carskog inženjera Heyssea iz Osijeka u Slavonski Brod radi nadzora nad gradnjom brodske tvrđave,⁵¹ postavlja i pitanje o mogućem angažmanu njega ili nekoga od vojnih graditelja na obnovi Cernika u to vrijeme. Premda su Osmanlije konačno protjerani iz Slavonije 1688. godine, zbog neposredne blizine granice na rijeci Savi, drugih ratova i manjih provala koje su se i dalje događale na tom području, odlučeno je ipak zadržati obrambeni karakter građevine. Petraš, dakako, kao ni njegova supruga, većinu vremena nisu živjeli u Cerniku, već je on zbog poslova boravio najčešće u Osijeku ili pak Slavanskom Brodu, a 1725.–1734. poduzeli su izgradnju obiteljske palače u rodnom Olomoucu. Iz navedenog se može nazrijeti da je cernički dvorac zapravo služio Petraševima kao ladanjsko imanje. Isto će se nastaviti i s obitelji Marković koja ga je sredinom stoljeća pretvorila u značajan veleposjed.

Ako uzmemo u obzir političke okolnosti i zbivanja u 18. stoljeću, kao i funkciju dvorca kao sjedišta vlastelinstva,⁵² možemo zaključiti da Cernik predstavlja primjer ladanjske arhitekture, unatoč svojim obrambenim karakteristikama. Zadržavanje starijih građevinskih struktura bilo je prisutno i kod drugih slavonskih dvoraca u 18. stoljeću, primjerice, kod dvorca Odescalchi u Iloku ili dvorca Hillebrand von Prandau u Valpovu,⁵³ gdje su nekadašnje zidine i otvori, pa čak i obrambeni elementi, iskorišteni prilikom novog oblikovanja vanjštine. Ponekad je bilo karakteristično i preuzimanje starijih elemenata kod novih građevina, koji su sada poslužili kao dekorativni motiv.⁵⁴ To su u prvom redu kule, koje nemaju više obrambenu ulogu, ali se i dalje grade kao sjećanje na herojska ratna vremena u mirnodopskim prilikama, a ponekad se njima želi istaknuti reprezentativnost građevine i važnost njegovih vlasnika.⁵⁵ Neznatno prije Petraševe obnove Cernika, gradi se dvorac kneza Eugena Savojskog u Bilju (1707.–1712.) u Baranji, koji dobiva funkciju sjedišta vlastelinstva, a ujedno i obrambeni karakter s opkopom i bastionima.⁵⁶ I dok bastioni doista predstavljaju fizičku zaštitu radi blizine turske granice i nesigurnosti poraća, oblikovanje središnjeg dijela poput branič kule, na kojoj se pak nalazila predimenzionirana limena kapa u obliku lukovice, koja je ponovljena i na minijaturnim stražarnicama na uglovima sklopa, izrazito su dekorativna obilježja karakteristična za kakvu ladanjsku vilu. U istom duhu, ali bez opkopa, gradi se i isusovački dvorac u Kutjehu (od 1721.) gdje poligonalna »branič« kula ima sličnu lukovicu, dok su bočna ojačanja svedena na rizalite, najvažniju temu baroknih pročelja 18. stoljeća.⁵⁷ U Cerniku se ideja evociranja »herojskog doba« očituje u zadržavanju kula iz predturskog vremena, ali se na njima izvode veliki prozori koji daju puno svjetla, te dekorativna žbukana raščlamba sa stiliziranim trakama i pilastarima, koji zajedno s drugim oblicima, poput primjerice, niša za skulpture na dvorišnim pročeljima, oponaša suvremene gradske kuće i palače. U unutrašnjosti nekadašnjih kula, uređuju se saloni, koji sada, urešeni štukaturom i zrcalima, služe kao prostor za svakodnevicu i razbibrigu. Dvorac Cernik izrazito je primjer kontinuiteta feudalnog života od predturskog vremena do kasnog feudalizma 18. stoljeća, u kojem nastupa novi polet izgradnje, znatno uvjetovan mirnodopskim okolnostima, pri čemu se nekadašnje obrambene strukture oplemenjuju konstruktivnim i stilskim preinakama svojstvenima baroknom razdoblju.

Bilješke

- 1
Ovaj rad je sufinanciran projektom Hrvatske zaklade za znanost HRZZ-IP-2018-01-3844 »Eugen Savojski (1663.–1736.) i gradovi tvrđave jugoistočne granice Habsburške monarhije«.
- 2
ALEKSANDER KULMER, *Grad Cernik*, Nova Gradiška, 1932.
- 3
JULIJE JANČULA, *Povijest Cernika i cernička samostanska kronika*, Cernik, 1980.
- 4
MLADEN OBAD ŠČITAROCI – BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠČITAROCI, *Dvorci i perivoji u Slavoniji*, Zagreb, 1998.
- 5
PETAR PUHMAJER, *Cernik. Dvorac Marković-Kulmer*. Elaborat konzervatorsko-restauratorskih istraživanja, Zagreb, studeni 2013.
- 6
JULIJE JANČULA (bilj. 3), 30.
- 7
VJEKOSLAV ŽUGAJ, *Srednjovjekovne utvrde na novogradiškom području*, Narodno sveučilište M. A. Reljković, Zavičajni muzej, Nova Gradiška, 1984., s. p.
- 8
VJEKOSLAV ŽUGAJ (bilj. 7), s. p.
- 9
JULIJE JANČULA (bilj. 3), 82. Prema B. Grginu, Cernik bi bila utvrda Lehovac, odnosno Gračanica koju je sagradio Franjo Dežević nešto prije 1520. godine; BORISLAV GRGIN, Plemićki rod Deževića Cerničkih u kasnome srednjem vijeku, u: *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požezi*, 1 (2012.), 121. Đurić navodi da je drvenu utvrdu Drinovac zamijenila zidana utvrda Lehovac; TOMISLAV ĐURIĆ, *Iz prošlosti novogradiškog kraja*, Zagreb – Nova Gradiška, 1991., 33. Obje mogućnosti (Drinovac i Lehovac) uzima u obzir i R. Ivanušec, ali kasnije identificira utvrdu Lehovac–Gračanica na drugoj lokaciji.; RATKO IVANUŠEC, *Neke srednjovjekovne utvrde Brodsko-posavske županije*, Zagreb, 2013., 16; ZORISLAV HORVAT – RATKO IVANUŠEC – MARIJA MIHALJEVIĆ, Utvrda Gračanica–Lehowacz. Konzervatorsko-arheološko istraživanje i obnova, u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 35 (2011., i.e. 2014.), 92.
- 10
VJEKOSLAV ŽUGAJ (bilj. 7), s. p.
- 11
O dataciji Cernika u prvu polovinu 16. stoljeća vidjeti: AN-ĐELA HORVAT, *Između gotike i baroka*, Zagreb, 1975., 58; ZORISLAV HORVAT, Kružne branič-kule u Hrvatskoj krajini u XVI. stoljeću, u: *Prostor*, 2–4 (1993.), 161, 184; ZORISLAV HORVAT, Fortifikacijska djelatnost Bernardina Frankopana, u: *Modruški zbornik*, 3 (2009.), 184; NENAD MILČIĆ – KREŠIMIR REGAN, Srednjovjekovne utvrde Požeške gore i njezina nizinskog posavskog sliva, u: *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požezi*, 3 (2014.), 177.
- 12
BORISLAV GRGIN (bilj. 9), 118, 119.
- 13
Njima je kralj Ludovik II. potvrdio sva prava i posjede diljem zemlje »zbog zasluga njih i njihovih predaka«. BORISLAV GRGIN (bilj. 9), 123–124.
- 14
O »vodenim burgovima«: ZORISLAV HORVAT, *Burgologija: srednjovjekovni utvrđeni gradovi kontinentalne Hrvatske*, Zagreb, 2014., 51–54.
- 15
PETAR PUHMAJER (bilj. 5), 235. Tijekom bombardiranja u Drugom svjetskom ratu došlo je izbijanja nekih prozora s kamenim okvirima, a osobito se teška oštećenja vide na prozorima zapadnog pročelja, pa su danas oko njih noviji okviri izvedeni u žbuci.
- 16
PETAR PUHMAJER (bilj. 5), 76, 241.
- 17
PETAR PUHMAJER (bilj. 5), 242.
- 18
U takvoj organizaciji kaštel je mogao imati drveni hodnik na dvorišnoj strani, u funkciji glavne komunikacije, kao i vanjsko stubište.
- 19
GJURO SZABO, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1920. (pretisak 2006.), 122–123.
- 20
Usp. DRAGO MILETIĆ, *Plemićki gradovi kontinentalne Hrvatske*, Zagreb, 2012., 254–255.
- 21
Usp. RATKO IVANUŠEC (bilj. 9), 14.
- 22
GJURO SZABO (bilj. 19), 122.
- 23
DINO MUJADŽEVIĆ, Osmanska osvajanja u Slavoniji 1552. u svjetlu osmanskih arhivskih izvora, u: *Povijesni prilozi*, 36 (2009.), 89–108., 99–104.
- 24
EVLIJA ČELEBIJA, *Putopis. Odlomci o jugoslavenskim zemljama*, sv. 1, Sarajevo, 1954., 255, JULIJE JANČULA (bilj. 3), 141–142.
- 25
JULIJE JANČULA (bilj. 3), 151–152; TOMISLAV ĐURIĆ, Kulturno-povijesna baština Cernika i okolice, u: *Sedam stoljeća Cernika. Zbornik radova*, (ur.) Tomislav Đurić, Cernik, 1994., 14, i MLADEN OBAD ŠČITAROCI – BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠČITAROCI (bilj. 4), 100.
- 26
Generallandesarchiv Karlsruhe, Hfk Bd. VI/45; ANDREJ ŽMEGAČ, *Bastioni kontinentalne Hrvatske*, Zagreb, 2000., 90.
- 27
Detalnije o vlastelinstvu Cernik: JASNA ČAPO, *Vlastelinstvo Cernik. Gospodarske i demografske promjene na hrvatskome selu u kasnome feudalizmu*, Zagreb, 1991., 21–27.

- 28
CONSTANTIN VON WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Zweiundzwanziger Theil*, Wien, 1870., 105–106. Zanimljivo je da se Petraš oženio Beckersovom kćeri Marijom Anom Dorotejom; JULIJE JANČULA (bilj. 3), 163–164; MLADEN OBAD ŠČITAROCI – BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠČITAROCI (bilj. 4), 99.
- 29
JOSIP KLJAJIĆ, Zapovjednici brodske tvrđave i načelnici grada Broda u 18. i 19. stoljeću, u: *Scrinia Slavonica*, 2 (2002.), 26, 30.
- 30
JULIJE JANČULA (bilj. 3), 165, i MLADEN OBAD ŠČITAROCI – BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠČITAROCI (bilj. 4), 100.
- 31
Godine 1718. postaje generalom i zapovjednikom osječke Tvrđe, no već oko 1722. je umirovljen te je umro 1724. na svom imanju Fürstenau u Moravskoj. JULIJE JANČULA (bilj. 3), 165.
- 32
Kao vlasnica cerničkog vlastelinstva, barunica Petraš izdala je franjevcima dozvolu za gradnju, osigurala proširenje gradilišta te poklonila prostor za budući samostanski vrt. Također je donirala izradu nekih oltarnih slika za crkvu. JULIJE JANČULA (bilj. 3), 93, 104, 110.
- 33
Josip Petraš (1714.–1772.) rođen je u Slavonskom Brodu, a školovao se na isusovačkom kolegiju u Olomoucu i Louvainu u Belgiji. Služio je u vojsci kao adjutant kneza Eugena Savojskog, mnogo je putovao te se isticao znanstvenim radom. Bio je oženjen Anom Marijom von Hetttersdorf, s kojom je imao tri kćeri. JULIJE JANČULA (bilj. 3), 128, 166.
- 34
Nekoliko podataka o obitelji Marković donosi: IVAN BOJNIČIĆ, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, Nürnberg, 1899. (pretisak 1995.), 112.
- 35
Stjepan je imao suprugu Francisku, tri sina Andriju, Antuna i Ignaca te kćer Anu. JULIJE JANČULA (bilj. 3), 147, 225. i MLADEN OBAD ŠČITAROCI – BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠČITAROCI (bilj. 4), 99.
- 36
JULIJE JANČULA (bilj. 3), 186.
- 37
Istraživači Cernika drže da inicijal sadrži slova I.M. te da je riječ o Ignacu Markoviću, no Ignac je bio Stjepanov sin koji je rođen tek 1770. godine. Usp. ALEKSANDER KULMER (bilj. 2), 7, MLADEN OBAD ŠČITAROCI – BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠČITAROCI (bilj. 4), 100, i JULIJE JANČULA (bilj. 3), 187.
- 38
JULIJE JANČULA (bilj. 3), 202.
- 39
JULIJE JANČULA (bilj. 3), 204–206, i SNJEŽANA PAUŠEK BAŽDAR, Putopis Mathiasa Pillera i Ljudevita Mitterpachera po Slavoniji i Požeškoj županiji iz 1783. godine, u: *Dani Hvarškoga kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, 21 (1995.), 177.
- 40
IVANA HORBEC – IVANA JUKIĆ (ur.), *Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća. Požeška županija*, Zagreb, 2002., 232.
- 41
Sondiranjem u zoni kata pokušalo se utvrditi eventualno postojanje zaidnih arkada kao pandan arkadama u prizemlju, no nisu pronađene reške koje bi ukazivale na zazidane arkade. PETAR PUHMAJER (2013), 237.
- 42
Primjer je dvorac Gornja Bistra u Hrvatskom zagorju (oko 1773.).
- 43
PETAR PUHMAJER (bilj. 5), 126, 243.
- 44
PETAR PUHMAJER (bilj. 5), 236–237.
- 45
Iako povijesne fotografije pokazuju da je grb dvadesetih godina 20. stoljeća i kasnije bio pričvršćen iznad samog portala te time oslonjen na zabat, o čemu svjedoče i danas sačuvane dvije željezne šipke, to je posve neuobičajen položaj grba na baroknim portalima. Na izvorni položaj grba unutar zabata ukazuju dva široka utora na zaglavnom kamenu. Naime, grb je očigledno u nekoj fazi bio skinut pa je ponovo sidrenje u postojeće pohabane utore u kamenu bilo nesigurno te se odlučilo za njegovo postavljanje iznad portala. PETAR PUHMAJER (bilj. 5), 18, 26, 235.
- 46
Nakon smrti Stjepana Markovića 1798., imovinu su naslijedila njegova tri sina, a upravljanje cerničkim vlastelinstvom prvo je preuzeo najmlađi sin Ignac (1770.–1826.). Ignac se bavio trgovinom te znatno je doprinio razvoju naselja Cernik, a upravo će njegovo djelovanje najsnažnije obilježiti prvu četvrtinu 19. stoljeća u Cerniku. Ignac je bio oženjen Antonijom rođ. Haden s kojom je imao tri sina. Najstariji sin Andrija bio je politički angažiran kao prisjednik Banskog stola i podban te je nadživio svoju braću. JULIJE JANČULA (bilj. 3), 187.
- 47
JULIJE JANČULA (bilj. 3), 257–259, 280, i MLADEN OBAD ŠČITAROCI – BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠČITAROCI (bilj. 4), 99–100.
- 48
U prizemlju i katu nalazilo se tako po dvanaest prostorija, uz još osam manjih u kulama. U prizemlju se spominju kuhinja, gostinjska soba, sobe za poslugu i servisne prostorije, a na katu reprezentativne prostorije za boravak vlasnika. Zabilježeni su Veliki plavi salon za primanje, Ružičasti salon, Mali turski salon, zatim blagovaonica, kupaonica, spavaće sobe, pisaća soba te »galerija« (iznad ulaza u dvorac), gdje se čuvao obiteljski arhiv i knjižnica. ALEKSANDER KULMER (bilj. 2), 9–10; MLADEN OBAD ŠČITAROCI – BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠČITAROCI (bilj. 4), 101. Prema sačuvanim opisima i povijesnim fotografijama interijera, može se pobliže odrediti položaj, odnosno namjena prostorija iz razdoblja između dva svjetska rata. PETAR PUHMAJER (bilj. 5), 27–39.
- 49
ALEKSANDER KULMER (bilj. 2), 9; MLADEN OBAD ŠČITAROCI – BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠČITAROCI (bilj. 4), 101.
- 50
Aneks i svi zahvati iz tog vremena su građeni u cijelosti od opeke. U prizemlju je prilikom izgradnje aneksa došlo do ponovnog presvođivanja prostorija u sjevnom krilu, što je slučaj s još nekim prostorijama u drugim krilima, a u prvom su katu i kasnije u svrhu neke adaptacije porušeni zidovi između više prostorija

te na njihovu mjestu uspostavljeni novi tanki zidovi od opeke ili drvene građe. PETAR PUHMAJER (bilj. 5), 244.

51

JOSIP KLJAJIĆ (bilj. 29), 30.

52

Usp. VLADIMIR MARKOVIĆ, Dvorci 18. stoljeća – rafinirana upravna sjedišta, u: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*, drugi svezak, (ur.) Vesna Kusin, Branka Šulc, Zagreb, 2009., 349.

53

O starijim strukturama u tim dvorcima: DRAGO MILETIĆ (bilj. 20), 226–227; ZORISLAV HORVAT (bilj. 14), 122–123, 155–164;

54

DUBRAVKA BOTICA, Utjecaj i interpretacija tradicije u arhitekturi 17. i 18. stoljeća u sjeverozapadnoj Hrvatskoj na odabranim primjerima – oblikovanje zvonika i ugaonih kula, u: *Arhitekturna zgodovina 2*, (ur.) Renata Novak Klemenčić, Martina Malešič, Ljubljana, 2014., 46–47.

55

Usp. VLADIMIR MARKOVIĆ, O baroknim dvorcima u Hrvatskoj (dvije skice), u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 11 (1987.), 143–146.

56

ANDREJ ŽMEGAČ (bilj. 26), 84–85; VLADIMIR MARKOVIĆ (bilj. 52), 349–350; ZLATKO UZELAC, Barokna anamorfoza u arhitekturi dvorca princa Eugena Savojskog u Bilju, u: *Peristil*, 57 (2014.), 81–83.

57

Limene lukovice na tornju ili kuli javljaju se u srednjoj Europi upravo zahvaljujući dodirima s Osmanlijama, čija je orijentalna kultura i umjetnost na europskim dvorovima 17. stoljeća prihvaćena kao svojevrsan trend, kako u unutrašnjem uređenju, tako i arhitekturi. Brojni dvorci i palače, čak i bez neposredne ili realne ratne opasnosti, dobivaju kule s lukovicama, te one ulaze u široku i dugotrajnu primjenu kako u profanoj, tako i u sakralnoj arhitekturi srednjoeuropskog prostora.

Summary

Petar Puhmajer

The Cernik Castle – Continuity and Change in the Pre-Ottoman Heritage during the Baroque Era

The aim of the paper is to analyse the history of the Cernik castle starting from its construction in the 16th century until the 18th-century renovations, when it gained its present appearance. The castle was built for the Dežević (Dessewffy) family in the first half of the 16th century as a four-winged structure with cylindrical corner towers surrounded by a moat. In 1536, it fell into Ottoman hands and remained under occupation until 1688. When the Austrian army liberated Slavonia, Cernik became the property of the Imperial Chamber, which turned it into the seat of a manorial estate. In 1707, it was granted to Baron Maximilian von Petrasch, commander of the Brod and Osijek fortresses in the service of Prince Eugene of Savoy. Petrasch restored the damaged castle around 1720, keeping most of the old structures. His family continued to own the castle until 1756, when his son Josip sold it to the Marković family from Sombor. They undertook a large-scale renewal in 1756 and then again in 1781, giving it a baroque outlook. In the 18th-century renovations, the building kept its pre-Turkish four-sided elevation with corner towers, but a stretch of hallways with

arches was added in the inner courtyard, a typically baroque hall in the main axe, a sail vaulting, as well as a system of flat plastered pilasters and strips on the façades. The retaining of the towers and the generally defensive character of the castle can be explained by the owners' desire to keep its military appearance due to a possible upheaval on the Turkish border near the Sava river, for which a series of fortresses were built in Slavonia in the first half of the 18th century, but also as a memory of the heroic war times, which was characteristic of the peaceful period in the second half of the century. On this occasion, the rooms were turned into salons with large windows and decorative interiors. The Cernik castle exemplifies a construction boost that spread across Slavonia in the 18th century, when the old pre-Ottoman buildings were upgraded with constructional and stylistic elements typical of the baroque era.

Keywords: architecture, 16th century, 18th century, baroque architecture, Cernik, Dežević, Maximilian von Petrasch, Marković family, renewals

Izvori ilustracija i autori fotografija / Sources of illustrations and photo Credits

Višnja Bralić

The Cult of Saint Euphemia, the Patron Saint of Rovinj, and the Venetian Politics of Co-creating Local Identities in Istrian Communities in the 15th Century / *Kult sv. Eufemije, zaštitnice Rovinja i venecijanska politika sukreiranja lokalnih identiteta u istarskim zajednicama 15. stoljeća*

1: © Museo Correr, Venezia (Giuseppe Rosaccio, *Viaggio da Venezia a Costantinopoli, per mare e per Terra, & insieme quello di Terra Santa*, Venetia: Giacomo Franco, 1598, fol. 7v)

2–10: Ljubo Gamulin

Anna Boreczky

Historiography and Propaganda in the Royal Court of King Matthias: Hungarian Book Culture at the End of the Middle Ages and Beyond / *Historiografija i propaganda na dvoru kralja Matije Korvina. Mađarska kultura knjige krajem srednjega vijeka i dalje*

1–11, 14, 16–18: © National Széchényi Library, Budapest (Országos Széchényi Könyvtár)

12, 13: © Heidelberg University Library (Universitätsbibliothek Heidelberg)

15: From Wikimedia Commons, the free media repository

Ivan Gerát

Saint George Between Media and Functions / *Sv. Juraj između medija i funkcija*

1: Image courtesy National Gallery of Art, Washington DC

2: <https://www.metmuseum.org/art/collection/>, Public Domain

3: <https://www.metmuseum.org/art/collection/>, Public Domain

4, 5: Ivan Gerát

6: Archive of the Institute of Art History of the Slovak Academy of Sciences

Ivan Ferenčak

The Illustrations in the Glagolitic Books Printed by Bishop Šimun Kožičić Benja in Rijeka (1530–1531) / *Ilustracije u glagoljskim knjigama biskupa Šimuna Kožičića Benje tiskanim u Rijeci (1530.–1531.)*

1: Tamara Runjak, *Rijetkosti u Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti: katalog inkunabula i knjiga 16. stoljeća*, Zagreb, 2011.

2, 7–10: Zagreb, Knjižnica Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, R-600, snimio Ivan Ferenčak 2019.

3: Ivan Ferenčak, 2019.

4: Biblioteca nazionale Marciana, Venezia, BM – Rari Ven. 579 (su concessione del Ministero per i Beni e le Attività Culturali – Biblioteca Nazionale Marciana. Divieto di riproduzione).

5: Biblioteca nazionale centrale di Firenze, Firenze, MAGL.2.1.109 (su concessione del Ministero dei beni e delle attività culturali. Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze. Divieto di riproduzione)

6: Bibliothèque nationale de France, Paris, département Musique, RES-1527.

11: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, RIIA-8°-8.

12: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, RIIA-16°-5.

Milan Pelc

Panegyric Emblem Books, Jesuits and the Habsburg Emperors: Some Examples Related to 17th-Century Croatia / *Panegirički amblemi i habsburški carevi – primjeri iz 17. stoljeća povezani s hrvatskom kulturnom sredinom*

1: © Hrvatski povijesni muzej, Zagreb / Croatian History Museum

2: © University Library, Budapest / Egyetemi Könyvtár, Kézirattár

3–20: © Austrian National Library, Vienna / Österreichische Nationalbibliothek

Polona Vidmar

Cæsari in mis omni hora fidelis servivi: The Portraits of Sigismund Herberstein and Walter Leslie in Diplomatic Robes / *Cæsari in mis omni hora fidelis servivi: Portreti Žigmunda Herbersteina i Waltera Leslieja u diplomatskim odorama*

1–2, 4, 6: Knjižnica Ivana Potrča Ptuj / Ivan Potrč Library Ptuj

3: *Hollstein's German Engravings, Etchings and Woodcuts 1400–1700*, vol. XIII A, 1984

5, 10, 13: Google Books

7–9, 11–12: Polona Vidmar

Nóra G. Etényi

Broadsheets with Engravings in a Manuscript Chronicle from Ulm: Visual Representations of the Hungarian Kingdom on German Political Leaflets during the War of Reconquest (1683–1699) / *Grafički plakati u rukopisnoj kronici iz Ulma: Vizualna reprezentacija Ugarskog Kraljevstva na njemačkim političkim letcima tijekom Velikog turskog rata (1683.–1699.)*

1, 4: © Austrian National Library Portrait Collection, Vienna / Österreichische Nationalbibliothek Porträtsammlung

2, 3, 6: © Hungarian National Museum, Budapest / Magyar Nemzeti Múzeum

5, 7: © National Széchényi Library, Budapest, Apponyi Sammlung / Országos Széchényi Könyvtár, Apponyi Metszet

Werner Telesko

Graphic prints of the Josephine period (1765/1790) and the propaganda of 'Religious Tolerance' / *Grafički listovi Jozefinskog razdoblja (1765./1790.) i propaganda "Vjerske tolerancije"*

1: © Austrian National Library, Vienna

2: © Austrian National Library, Vienna

3: © Vienna Museum

- 4: © Vienna Museum
5: © Vienna Museum
6: © Vienna Museum

Martina Frank

Representing the Republic in Seventeenth-Century Venice / *Predstavljanje Republike u Veneciji 17. stoljeća*

- 1, 3, 4, 5, 12: © Austrian National Library, Vienna / Österreichische Nationalbibliothek
2, 15: Martina Frank
6: © University Library of Padua / Biblioteca universitaria di Padova
7: © McNay Art Museum
8: Cat Bauer (<https://venetiancat.blogspot.com/2016/11/thanksgiving-in-venice-celebrates-black.html>)
9, 10: <https://www.lamoneta.it/topic/157941-medaglia-nicol%C3%B2-contarini/>
11: © José Luiz Bernardes Ribeiro / CC BY-SA 4.0
13: Internet culturale
14: © Marciana National Library / Biblioteca Nazionale Marciana, Venezia
16: © Museo Civico del Castello di San Giusto, Trieste

Bálint Ugyr – Maja Žvorc

The Čakovec Stone Bust Collection: New Identifications, Possible Dating and the Identity of its Commissioner / *Zbirka kamenih bisti u Čakovcu: Nove identifikacije, moguće datacije i naručitelj*

- 1, 4, 6, 8, 10: Jovan Kliska
2: © Austrian National Library (Österreichische Nationalbibliothek), Vienna
13, 15: © Museum of Međimurje (Muzej Međimurja), Čakovec
3, 5, 7, 9, 11, 14, 16: *Corpus Juris Hungarici*, Tyrnaviae, 1751.
12: © National Széchényi Library (Országos Széchényi Könyvtár), Budapest
17, 18: © National Archives of Hungary (Magyar Nemzeti Levéltár), Budapest
19: Bálint Ugyr

Damir Tulić

Glory Crowned in Marble: Self-promotion of Individuals and Families in Seventeenth- and Eighteenth-Century Monuments in Istria and Dalmatia / *Slava okrunjena mramorom: Samopromocija osoba i obitelji na spomenicima 17. i 18. stoljeća u Istri i Dalmaciji*

- 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17: Damir Tulić
14: Samo Štefanac

Jasminka Najcer Sabljak

Portraits of Habsburg Rulers in the Aristocratic Collections of Eastern Croatia / *Portreti vladara obitelji Habsburg u plemićkim zbirkama istočne Hrvatske*

- 1, 2: © Galerija Matice srpske, Novi Sad
3: Francisca Clary-Aldringen
4: Davor Šarić

Danko Zelić

Projekt Fausta Vrančića za opsadu Ostendea iz 1603. godine / *Faust Vrančić's Design for the Siege of Ostend from the Year 1603*

- 1: Matthias Dögen, *Architectura militaris moderna* (...), Amstelodami, 1647., 354–355.

2–4: © Rijksarchief in België / Archives de l'État en Belgique, Algemeen Rijksarchief / Archives générales du Royaume, Fond Duitse Staatssecretarie / Secrétairerie d'État Allemande, 413, p. 309

5: Pompeo Giustiniano, *Delle guerre di Fiandra libri 6. Di Pompeo Giustiniano del Consiglio di guerra di S. M. C. (...) Posti in luce da Giuseppe Gamurini (...) con le figure delle cose più notabili*, In Anversa, 1609., 84–85

Radoslav Tomić

Generalni providur Leonardo Foscolo i umjetnost u Dalmaciji / *Provveditore generale Leonardo Foscolo and Art in Dalmatia*

- 1–30: Fotografije iz arhive autora
4: Presnimak iz: Alfons Pavich pl. Pfauenthal, *Prinosi povijesti Poljica*, Sarajevo, 1903., 79.

Petar Puhmajer

Dvorac Cernik – kontinuitet i mijene predturskog nasljeđa u barokno doba / *The Cernik Castle – Continuity and Change in the Pre-Ottoman Heritage during the Baroque Era*

- 1, 2, 9: Paolo Mofardin, Fototeka IPU
3 a, b; 6 a, b, c, d: arhitektonski snimak Sanja Štok i Barbara Kulmer, grafička obrada Marin Čalušić
4, 7, 10, 11: Petar Puhmajer
5: © Generallandesarchiv, Karlsruhe

Bojan Goja

Kuća Cattinelli 1772. godine: prilog poznavanju stambene arhitekture u Zadru u 18. stoljeću / *The Cattinelli House in 1772: A Contribution to Our Knowledge of Housing Architecture in 18th-Century Zadar*

- 1, 2: Bojan Goja
3, 4: Branko Maroević, dipl. ing. arh., izrada nacrtu

Iva Pasini Tržec

Slike starih majstora iz zbirke Ervina i Branke Weiss u Strossmayerovoj galeriji u Zagrebu / *Paintings of Old Masters from the Collection of Ervin and Branka Weiss in the Strossmayer Gallery in Zagreb*

- 1, 3, 6: Arhiv Strossmayerove galerije HAZU, dokumentacija Weiss
2: MAK – Museum of Applied Arts (Museum für angewandte Kunst), Vienna
4: RKD – Netherlands Institute for Art History (Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie), Den Haag
5: Palais Liechtenstein, Vienna
6: © Strossmayerova galerija starih majstora HAZU
7: BDA – Bundesdenkmalamt Archiv (Federal Monuments Authority Austria Archive), Vienna

Irena Kraševac

Prva tri djela u fundusu Moderne galerije Društva umjetnosti / *The First Three Artworks in the Holdings of the Modern Gallery of the Art Society in Zagreb*

- 1, 4: Goran Vranić, Moderna galerija, Zagreb
2: Paolo Mofardin, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb
3: digitalna presnimka iz kataloga izložbe: *Ivan Meštrović. Skulpturen*, Nationalgalerie, Staatliche Museen Preußischer Kulturbesitz, Berlin, 1987. (Nenad Gattin?)
5: Arhiv Galerije grada Praga / Archive of Prague City Gallery